

ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРІЇ БАГАТОЕТНІЧНИХ МІСТ УКРАЇНИ: ЗБЕРЕЖЕНА ПАМ'ЯТЬ ПРО КОЛОМІЮ

*(Рец.: Монолатій І. Коломиезнавство. Нариси з історії Коломиї /
Іван Монолатій. – Вид. друге, виправл. і доповн. – Коломия:
Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2016. – 336 с.)*

У сучасних постмодерних історичних парадигмах намітилася тенденція до відходу від метанаративів та все більшого фокусування уваги на мікроісторичних сюжетах. У рамках таких підходів важливим напрямком стала історія міст. Урбаністичні студії інтенсивно розвиваються у низці соціо-гуманітарних наук. Серед них – соціологія, економіка, політичні науки та історія. Вивчення історії міст є тим більше актуальним для української історичної науки, що вона тривалий час обходила їх увагою через переважно інонаціональний склад міського населення України в епоху модерну. Написання історії України як історії майже виключно української етнічної спільноти, не відповідає запитам сьогодення. Повернення до неї міст, як ключових центрів соціокультурного, політичного та соціально-економічного життя України, є нагальним завданням, без виконання якого висвітлення націєтворчого процесу буде неповним та залишатиметься замкненим у рамках примордіалізму й ексклюзивної етнічної історії.

Під цим оглядом появу книги І. Монолатія, присвяченої історії Коломиї, розглядаємо складовою процесу подальшого розвитку урбаністичних студій у рамках історії України. Означена книга є другим і доповненим виданням дослідження, написаного автором ще у 1996 році – тоді студентом 2 курсу історичного факультету Прикарпатського університету імені Василя Стефаника [1], а нині відомим українським дослідником міжетнічних взаємин.

Окрім основного змісту, в якому здійснено системний огляд історії одного з найбільших міст Східної Галичини, вона містить низку уривків із наукових статей і документів та завдання до них. Текст книги рівномірно розбавлений історичними світлинами та картами кожної з епох в історії міста. Наявність навчальних кейсів, переліку рекомендованої до читання літератури і простота викладу матеріалу дають підстави висновувати про те, що ця книга може використовуватися при викладанні курсів із історичного краєзнавства для учнів старших класів та студентів університетів. Її джерельна складова, окрім представлених у новому виданні текстів, спеціально укладена І. Монолатієм «Хрестоматія з історії Коломиї» [2].

Виклад матеріалу у книзі структуровано відповідно до основних етапів політичної історії України: розвиток Коломиї вивчається від кня-

зівської епохи (часу виникнення міста) до завершення Другої світової війни, яка кардинально змінила те культурне обличчя міста, що органічно формувалося протягом століть. Звісно, початок викладу історії міста зі стародавніх часів (епохи зародження цивілізації на теренах сучасної України) певною мірою є проявом примордіального підходу, що визначав тенденції історіописання в Україні у 1990-х рр. і сьогодні вже потребує значних коректив. Хоча, досліджуючи історію одного міста, важко уникнути висвітлення таких проблем, як передумови його зародження та походження назви. Саме топонімічним особливостям місцевості та аналізу джерельного матеріалу, в якому містяться перші згадки про м. Коломию, і присвячено 2-ий, 3-ій та 4-ий розділи книги.

Власне висвітлення історії розвитку міста автор розпочинає із розділу «Коломия у складі Королівства Польщі (1349-1569 рр.)». Початок розділу присвячено характеристиці загального політичного контексту епохи: висвітленню тих політичних подій, що відбувалися в Східній Галичині у XIV-XVI ст. Перш за все, це посилення домінування польського фактору у соціально-економічному, політичному і соціокультурному житті регіону та початок того протистояння і міжкультурного діалогу водночас, які визначатимуть як історію Галичини загалом, так міста Коломиї зокрема, протягом наступних 600 років.

У цьому розділі охарактеризовано соціально-економічний розвиток міста у ранньомодерну епоху. Констатовано, що ключовим промислом, який приносив найбільший прибуток до його бюджету був видобуток та продаж солі. Окрім того місто займало досить вигідне географічне положення на перетині торгових шляхів із Польщі до дунайських князівств та Кисва (с. 89). Значну увагу приділено висвітленню соціально-професійної структуризації населення Коломиї, специфіці цехової організації ремісників міста тощо (с. 89-94).

Політика Польщі щодо євреїв у ранньомодерну епоху відзначалася значною толерантністю. Тому поява у Коломиї єврейської етнічної групи виглядала закономірним наслідком порівняно сприятливого правового поля, який польська влада створювала для представників цього народу. Описуючи виникнення єврейської общини міста, автор детально окреслює політику міської влади щодо неї, значну роль общини у розвитку торгівлі міста, характеризує специфіку організації коломийського кагалу та особливості поширення у місті хасидизму (с. 95-98).

В окремому підрозділі проаналізовано церковне життя в Коломиї. Цікаво, що місто стало прикладом порозуміння між християнами православного та католицького обрядів, що у той час було рідкістю для Галичини, оскільки більше переважало конфліктне співіснування, а не діалог (с. 100). Тому у місті до XVIII ст. загалом без будь-яких серйозних конфліктів співіснували католицькі та православні церкви, юдейські синагоги. Саме у цей період і починається формування полікультурного об-

личчя міста, яке стане його іманентною рисою до подій Другої світової війни.

Шостий розділ книги присвячено тривалому періоду історії Коломиї у складі Австрійської імперії – періоду його стрімкого економічного розвитку і перетворення у вагомий центр культурного й політичного життя регіону. Висвітлення матеріалу розпочинається із характеристики тих юридичних змін у системі міського управління, які відбулися у процесі інкорпорації міста до складу держави Габсбургів. Констатовано, що хоча місто й втратило частину свободи самоуправління, якою воно володіло у період існування Речі Посполитої, все ж місцеві органи влади зберегли за собою значні управлінські прерогативи. Окреслено соціально-економічні й культурні процеси, які відбувалися у місті у цей період.

Важливо, що у одному з підрозділів автор охарактеризував специфіку українсько-єврейських взаємин у Коломиї, культурний розвиток єврейської громади міста, її значення у соціально-економічному житті краю. Чимало єврейських дітей навчалися в українських гімназіях, що призвело до виникнення значного відсотка євреїв, які володіли українською мовою краще ніж польською та досить часто декларували її рідною (с. 128). Місцеві єврейські друкарні мали українські шрифти і публікували значну кількість книжок та періодичних видань українською мовою. Серед них і відома «Галицька накладня» Я. Оренштайна (з 1903 р.). У єврейському ж театрі ставилися українські спектаклі.

Міжкультурний діалог був характерним і для функціонування коломийських закладів освіти. Існування українських, єврейських та польських шкіл не призвело до самоізоляції трьох етнічних груп у лоні виключно власної освіти й культури. Чимало українців навчалося у польських школах, а євреїв – в українських і польських. У 1871 р. Коломийська гімназія перетворилася у вищий навчальний заклад Австро-Угорщини. У 1900 р. відбулося відкриття окремої української гімназії Коломиї (с. 131). Українська освіта міста діяла на громадських засадах за сприяння «Просвіти». Із культурно-освітнім життям міста також пов'язана діяльність відомої «Руської трійці» (с. 137).

Починаючи з XIX ст. Коломия опиняється в епіцентрі всіх трьох фаз націотворчих процесів, визначених у відомій конструктивістській парадигмі М. Гроха. Процес політизації етносів наприкінці XIX ст. позначився формування перших політичних партій, організацій та рухів у Коломиї. Саме у цей період відбувається загострення політичного протистояння українців та поляків. Це протистояння не виключало діалогу та взаємопроникнення політичних ідей. Саме тому польських та український націотворчі проекти у цей період виявилися надзвичайно схожими. До Коломиї також інтенсивно проникали ідеї сіонізму. Не дивлячись на значну популярність соціалістичних ідей, в рамках яких і відбувалася політизація громади, вони позначилися національною домінантою. Більшість соціалістичних організацій і партій пропагували націо-

нальну ідею (українську, польську тощо; с. 146-147). На теренах Коломиї було створено свого роду філію Української радикальної партії – селянську організацію «Народна воля», що дало поштовх консолідації місцевого селянства навколо формування і втілення національного проекту майбутньої України. Так місто відіграло вагомий роль у всіх 3-х фазах націотворення, визначених М. Грохом – академічній, патріотичній агітації та політизації етнічності. Розвиток україномовної освіти і видавничої справи сприяв ширенню національної ідеї серед широкого кола громадськості, виконував функцію консолідації місцевої інтелігенції і селян навколо модерних політичних інститутів, що тільки зароджувалися (с. 145-149).

Вагому роль у цих процесах відігравала церква. Не зважаючи на те, що релігійна самоідентифікація стала підважуватися модерною «громадянською релігією» – націоналізмом – саме церковні інститути відігравали значну роль у націотворенні. Підкорення релігійного чинника націотворчим завданням стало невід'ємною рисою політизації етнічних груп, що мешкали в місті. Тому у цей період у Коломиї активізувалася діяльність церковних товариств. Серед них помітною активністю вирізнялися греко-католицькі та католицькі релігійні організації (с. 151-154). У зв'язку зі значною політизацією релігійного фактору, українсько-польське протистояння у цій сфері суттєво загострювалося. Однак в умовах відносно толерантного інституційного поля, створеного в Австро-Угорщині, ці конфлікти не переходили межі дозволеного і не набували надто гострих форм.

Сьомий розділ книги присвячено характеристиці державотворчих процесів у місті в період створення ЗУНР. У цей час Коломия була одним із найважливіших економічних і політичних центрів регіону. Тому їй судилося відіграти вагомий роль у розбудові політичних інститутів новоствореної національної держави. Значні ресурси міста були задіяні і в українсько-польській війні, що розпочалася одразу із проголошенням ЗУНР. Бойові дії хоч і загострили українсько-польський антагонізм у місті, все ж комунікація між обома етнічними групами відбувалася в межах правового поля та відносно толерантного ставлення один до одного (с. 220). До військовополонених та поранених польських мешканців міста місцева влада відносилася тактовно.

Поразка визвольних змагань та інкорпорація Коломиї до складу Другої Речі Посполитої призвела до суттєвих змін у суспільно-політичній та соціально-економічній сферах. На відмінну від багатокультурної Австрійської імперії, яка не цуралася своєї мультиетнічності і забезпечувала значні права меншинам, модерна польська держава була національним проектом. Отже, багатоетнічність не вважалася нею природним станом, а, радше, перешкодою, яку потрібно подолати. Тому асиміляційні процеси в усіх сферах життя громади міста суттєво посилювалися. Але польська влада була змушена діяти в правовому полі, що

сприяло подальшому розвитку українського національного життя у Коломиї. Саме цим процесам у житті міста присвячено восьмий розділ книги. У ньому охарактеризовано вагому роль у соціально-економічному житті міста кооперативного руху, охарактеризовано боротьбу жінок за соціальну емансипацію, висвітлено особливості функціонування болгарської та німецької етнічних груп міста.

У окремому підрозділі окреслено особливості українсько-польсько-єврейського культурного діалогу. Взаємопроникнення культур у мистецтві, театрі, літературній творчості стало невід'ємною рисою розвитку Коломиї. Не зважаючи на посилення популярності в місті тоталітарних ідеологій (правого націоналізму і комунізму), вони не визначали його розвиток і не підтримувалися більшістю його мешканців.

Геополітичне зіткнення тоталітарних ідеологічних проєктів у період Другої світової війни призвело до знищення мультикультурного обличчя міста. Саме цією трагічною історичною кульмінацією і завершується книга І. Монолатія «Коломиєзнавство». Нацистський окупаційний режим, втілюючи в життя людиноненависницьку політику геноциду, знищив єврейську громаду міста, а його подальша радянська призва до перетворення Коломиї у моноетнічне місто.

Тому збереження пам'яті про унікальне поліетнічне минуле таких міст, як Коломия, є вагомим завданням для сучасної історичної освіти й науки. Аналізована книга є однією з таких ініціатив, покликаних повернути історію багатоетнічних міст України до сучасного історичного наративу.

Література:

1. Монолатій І. Коломиєзнавство. Нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів / І. Монолатій. – Коломия: Музей історії міста Коломиї, 1996. – 200 + X с.
2. Хрестоматія з історії Коломиї / Упор. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – 672 с.

П. С. Долганов (м. Рівне)